

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ І ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОГО РІВНЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЕЛІТИ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УРСР У 50–80-Х РР. ХХ СТ.

У статті розглядається становлення системи підготовки та системи підвищення кваліфікації кадрів управління в УРСР. Особлива увага звертається на удосконалення цих систем, організацію та реорганізацію мережі компартійних та радянських шкіл у систему вищих навчальних закладів.

Ключові слова: адміністративна еліта, керівні кадри, кадри резерву, компартійні школи, компартійні курси.

Редько А. Г. Система подготовки и повышение квалификационного уровня руководящих кадров административной элиты западных областей УССР в 50-80-х гг. XX в.

В статье рассматривается становление системы подготовки и системы повышения квалификации кадров управления в УССР. Особое внимание обращается на совершенствование этих систем, организации и реорганизации сети компартийных и советских школ в систему высших учебных заведений.

Ключевые слова: административная элита, руководящие кадры, кадры резерва, компартийные школы, компартийные курсы.

Redko A. G. System of Training and Professional Development of Executive Personnel of Administrative Elite of Western Regions of the Ukrainian Soviet Socialistic Republic in 1950-1980 of the XX Century.

In this article the establishment of the system of training and professional development of the executive personnel in the Ukrainian Soviet Socialistic Republic has been analyzed. Particular attention has been paid to the improvement of these systems, organization and reorganization of the network of Communist Party and Soviet schools into the system of higher education institutions.

Keywords: administrative elite, executive personnel, reserve personnel, Communist Party schools, Communist Party trainings.

Важливим науковим та практичним завданням науки історії права і держави України є дослідження системи підготовки і підвищення кваліфікаційного рівня керівних кадрів адміністративної еліти західних областей УРСР у 50–80-х рр. ХХ ст. Однак комплексне дослідження цієї проблеми не проводилося. Існують лише окремі праці в яких розглядається певні аспекти цієї проблеми. Серед дослідників, які приділили увагу названій проблемі, можна назвати О. Д. Горбула, Г. В. Боряка, Ю. І. Шаповала, О. В. Хлевнюка. Враховуючи сказане, необхідно спеціально проаналізувати систему підготовки і підвищення кваліфікації керівних кадрів адміністративної еліти УРСР у західно-українському регіональному аспекті. Вирішенню цього завдання і присвячена пропонована стаття.

Система формування керівних кадрів адміністративної еліти СРСР включала в себе систему добору і систему підготовки та підвищення кваліфікаційного рівня номенклатурних працівників. Ці системи доповнювали одна одну. Вони склалися протягом відповідного історичного періоду. У відповідності з рішенням XVIII з'їзду ВКП(б), який відбувся у березні 1939 р., була створена двохланкова система компартійних навчальних закладів. Керівні партійні кадри навчалися у Вищій школі партійних організаторів при ЦК ВКП(б) із дворічним терміном, яка діяла із 1936 р. Для підготовки ідеологічних кадрів у червні 1939 р. на базі Вищої школи пропагандистів була створена Вища партійна школа при ЦК ВКП(б) також із дворічним терміном навчання. У листопаді 1940 р. для секретарів міських і районних комітетів Компартії СРСР почали роботу Ленінські курси при ЦК ВКП(б), термін навчання на яких складав півтора року. При місцевих компартійних комітетах відкрились річні компартійні курси, слухачами котрих були працівники обкомів, міськкомів, райкомів Компартії СРСР і секретарі первинних компартійних організацій. За роки Другої світової війни 4 набори слухачів, у загальній кількості 1258 осіб, провела ВПШ при ЦК ВКП(б), а Вища школа партійних організаторів – 6 наборів. З 4 квітня 1944р. відновили роботу Ленінські курси при ЦК ВКП(б), перший випуск яких відбувся у вересні 1945р. в кількості 149 осіб.

Компартійні організації України скеровували у ці навчальні заклади насамперед секретарів райкомів, міськкомів і обкомів КП(б)У. Так, у 1944 р. ЦК КП(б)У рекомендував для навчання у Вищій школі партійних організаторів при ЦК ВКП(б) 11 осіб. В 1945 р. були скеровані на навчання у Вищу школу парторганізаторів 23, а у Вищу партійну школу при ЦК ВКП(б) – 26 компартійних працівників

України. У роки Другої світової війни з'явилась нова форма політичної освіти кадрів– заочна, котра давала можливість поєднувати практичну роботу. В грудні 1943 р. була створена Заочна Вища партійна школа при ЦК ВКП(б) із терміном навчання 2,5 роки. ЗВПШ одразу ж засвідчила назрілу необхідність цієї форми навчання [1, с.107]. Замість запланованих 250 осіб вона прийняла більше 4 тисяч слухачів. В їх числі були 390 секретарів обкомів, крайкомів, ЦК Компартій радянських республік, 352 голови облвиконкомів та їх замісники, 352 завідувача відділами компартійних комітетів. У 1944/45 навчальному році в ЗВПШ від УРСР навчалися 352 слухачі. Для надання допомоги заочникам у Києві, Харкові, Сталіно, Одесі, Львові, Чернівцях, Вінниці, Ворошиловграді, Дніпропетровську і Запоріжжі працювали консультаційні пункти. Окрім того створювалися річні партійні школи на місцях. У вересні 1944 р. їх уже діяло 55, загальне число слухачів складало 10 тис. Постановою Політбюро ЦК КП(б)У від 5 лютого 1945 р. передбачалось організувати в м.Харкові 3-місячні курси радянських працівників по підготовці й перепідготовці заступників голів із завідуючих відділами райвиконкомів для західних областей України.

На курсах планувалось підготувати 600 чоловік у три скликання, з контингентом слухачів кожного скликання по 200 чоловік в такі строки:

1 скликання – з 1.03.1945 р. по 1.06.1945 р.

2 скликання – з 15.06.1945 р. по 15.09.1945 р.

3 скликання – з 1.10.1945 р. по 31.12.1945 р.

Постанова зобов'язувала обкоми КП(б)У західних областей УРСР відібрати слухачів на курси радянських працівників і з числа заступників голів райвиконкомів, завідуючих відділами райвиконкомів, кращих голів сільських Рад та інших радянських працівників із місцевого населення, що проявили себе на практичній роботі й «довели на ділі відданість радянській владі» [2, с.454]. На курси приймалися чоловіки і жінки, віком не старше 40 років, що мали освіту не нижче 7-ми класів [2, с.456].

З квітня 1945 р. на базі шестимісячних курсів у Києві почала працювати річна Республіканська партійна школа при ЦК КП(б)У, на трьох відділеннях якої у вересні 1945 р. навчались 711 осіб, у тому числі 310 – на партійному відділенні та 226 – на радянському. 7 вересня 1945 р. постановою Оргбюро ЦК КП(б)У, в додатку до постанови ЦК КП(б)У від 6 лютого і 25 квітня 1945 р., передбачалось збільшити загальний контингент слухачів курсів радянських працівників при ЦК КП(б)У до 800 чоловік замість раніше передбачених 600 чоловік, за рахунок збільшення кількості слухачів 2 і 3 скликання по 100 чоловік кожний [2, с.472].

У той же час в Харкові створюється річна Республіканська школа пропагандистів при ЦК КП(б)У для підготовки і перепідготовки пропагандистських і журналістських кадрів, у якій навчались 424 особи. Одночасно при компартійних комітетах на місцях виникають різноманітні курси із терміном навчання від одного до шести місяців, на яких проходили перепідготовку компартійні та радянські працівники [1, с.108]. У грудні 1945 р. в м.Ужгороді на базі існуючих 3-х місячних компартійних курсів організується річна школа підготовки компартійних і радянських працівників Закарпатської області з контингентом слухачів 100 чоловік. Роботу школи планувалось розпочати з 10 січня 1946 р. [2, с.477].

У 40-х – 80-х рр. ХХ ст. вирішувалася проблема створення ефективної системи підготовки і перепідготовки керівних кадрів для адміністративної еліти СРСР. Основні напрями, зміст, форми і методи удосконалення системи навчання були визначені у постанові ЦК ВКП(б) від 2 серпня 1946 р. «Про підготовку і перепідготовку керівних партійних і радянських працівників». Відповідно до цієї постанови в СРСР була створена єдина система компартійних навчальних закладів, яка включала Академію суспільних наук (АСН), Вищу партійну школу (ВПШ) і Заочну Вищу партійну школу (ЗВПШ) при ЦК ВКП(б), а також широку мережу дворічних партійних і радянських шкіл, відкритих у республіканських, крайових і обласних центрах. На цю систему покладалось вирішення трьох основних завдань: підготовка керівних компартійних і радянських працівників районно-республіканського масштабу; наукових кадрів; перепідготовка керівників компартійних і радянських органів районно-республіканських ланок.

З метою оптимізації управління підготовкою і перепідготовкою компартійних і радянських кадрів постановою Оргбюро ЦК КП(б)У від 29 серпня 1946 р. був ліквідований відділ підготовки і перепідготовки компартійних кадрів Управління пропаганди і сектор підготовки і перепідготовки кадрів Управління кадрів ЦК КП(б)У та створений відділ підготовки та перепідготовки компартійних і радянських кадрів в Управлінні кадрів ЦК КП(б)У [2, с. 486; 3, с.148].

Проблеми удосконалення системи підготовки і перепідготовки компартійних і радянських кадрів були відображені в рішеннях ХІХ – ХХІV з'їздів Компартій СРСР, постановах ЦК КПРС «Про міри по покращенню роботи Академії суспільних наук при ЦК КПРС» (1954 р.), «Про міри по подальшому покращенню підготовки керівних партійних і радянських кадрів» (1956р.), «Про організацію постійно

діючих курсів по перепідготовці керівних партійних і радянських кадрів» (1966р.), «Про міри по покращенню підготовки і перепідготовки працівників Рад депутатів трудящих» (1967р.), «Про організацію в республіках, краях і областях постійно діючих курсів по перепідготовці партійних і радянських працівників» (1967р.), «Про міри по удосконаленню курсової системи перепідготовки керівних партійних і радянських кадрів» (1971р.) та ін. [1, с.108 – 109].

Підготовка компартійних і радянських працівників у ВПШ при ЦК ВКП(б) сприяла зміцненню кадрами місцевих компартійних органів. У 1947р. ЦК КП(б)У рекомендував на навчання у ВПШ при ЦК ВКП(б) 30 осіб, у тому числі по 4 – із Ворошиловградської, Вінницької і Сталінської і по 1-2 – із Волинської, Львівської, Одеської та інших областей УРСР. У 1946–1949 рр. школу закінчили 163 керівних компартійних і радянських працівники України [1, с.109–110]. У подальшому компартійна організація УРСР рекомендувала для навчання у ВПШ при ЦК КПРС щорічно по 10-15 осіб. З 1946 по 1971р. її закінчили 323 особи з України. У 1945р. на перший курс ЗВПШ були прийняті 240 осіб з УРСР і 232 – на другий, в 1946р. кількість слухачів спеціально створеного українського відділення склала 441 особа, а в 50-х – 60-х рр. ХХ ст. щорічний набір із УРСР виріс до 550 осіб [1, с.110 -111]. У 1968р. ЦК КПРС прийняв рішення про створення в ЗВПШ, поряд із п'ятирічним, трирічного відділення для працівників, що мали вищу освіту. У 1969р. набір у ЗВПШ від України склав на трирічне відділення 50 осіб і на п'ятирічне – 500 [1, с.112]. У відповідності з постановою ЦК КПРС від 2 березня 1978 р. на базі ВПШ, АСН і ЗВПШ при ЦК КПРС був створений новий навчальний заклад – Академія суспільних наук при ЦК КПРС, яка виконувала роль провідного навчального і науково-методичного центру усієї системи підготовки компартійних, радянських та ідеологічних кадрів в СРСР. З ліквідацією ВПШ і ЗВПШ при ЦК КПУ було утворене заочне відділення з трьох і п'ятирічними відділеннями. Однак, у 1979 р. було прийнято рішення про закриття заочного п'ятирічного відділення ВПШ при ЦК КПУ [1, с.112–113].

Підготовка компартійних і радянських кадрів у ВПШ і ЗВПШ при ЦК Компартії України хоча і сприяла вирішенню кадрової проблеми в УРСР, однак далеко не повністю її вирішували. У зв'язку із цим, відповідно з постановою ЦК ВКП(б) від 2 серпня 1946р. в Україні на базі двох однорічних шкіл – Республіканської партійної і Республіканської пропагандистської, була створена двоохрічна республіканська партійна школа при ЦК КП(б)У. Одночасно почали працювати створені на базі річних шкіл п'ять двоохрічних обласних партійних шкіл: у Дніпропетровську, Донецьку, Львові, Одесі та Харкові. Окрім того компартійні і радянські кадри для західних областей УРСР готували дві річні партшколи – Республіканська при ЦК КП(б)У в Харкові та міжобласна при Закарпатському обкомі КП(б)У [1, с.113]. У жовтні 1948р. Республіканська партійна школа була перетворена у Вищу партійну школу при ЦК КП(б)У із трьохрічним терміном навчання. У ній були відкриті відділення партійних, радянських і газетних працівників.

На 1948 р. в УРСР завершилася реорганізація компартійних навчальних закладів і склалась система підготовки компартійних і радянських кадрів, яка включала в себе Вищу трьохрічну партійну школу при ЦК КП(б)У, п'ять двоохрічних і одну річну обласних партійних школи для компартійного і радянського апарату республіканської, міської і районної ланок. За 1948 – 1951рр. ці навчальні заклади закінчили 4647 осіб [1, с.114].

На початку 50-х рр. ХХ ст. на базі дев'ятимісячних компартійних курсів при Закарпатському, Станіславському і Тернопільському обкомах Компартії України були утворені дворічні партійні школи, які набирали щорічно до 400 слухачів. А з 1 вересня 1954 р. почала функціонувати дворічна радянсько-партійна школа при Рівненському обкомі КПУ, створена для навчання місцевих кадрів, які не мали достатньої загальної підготовки [1, с.114].

До 1956 р. система підготовки компартійних і радянських працівників в Україні включала 11 шкіл: Вищу партійну школу при ЦК Компартії України, 9 трирічних обласних партійних школи і Рівненську дворічну радянсько-партійну школу. У 1946 – 1957 рр. партійні навчальні заклади у республіках, краях і областях СРСР з двох– і трьохрічним терміном навчання, що не давали вищої освіти, закінчили в цілому по країні 60570 осіб, в тому числі 9409, або кожний шостий випускник, – партійну школу в УРСР [1, с. 114–115].

Новий етап розвитку мережі партійних навчальних закладів, почався після ХХ з'їзду КПРС, основні напрями цієї діяльності були викладені у постанові ЦК КПРС від 26 червня 1956 р. «Про міри по подальшому покращенню підготовки керівних партійних і радянських кадрів». Відповідно до цієї постанови у Харкові, Львові, Одесі, Дніпропетровську і Донецьку були створені міжобласні вищі партійні школи із чотирирічним терміном навчання, а набори у трирічні школи при Закарпатському, Івано-Франківському, Кримському і Тернопільському обкомах КПУ припиняються.

Одночасно з ВПШ при ЦК Компартії України з 1 вересня 1956р. в УРСР почали функціонувати 6 вищих міжобласних партійних школи, які за 5 років закінчили 5200 осіб. Отже, починаючи з 1956р.

мережа партійних шкіл в УРСР хоча кількісно і зменшилась на 40 %, однак піднялась на якісно інший рівень: були створені можливості для отримання вищої партійно-політичної освіти керівними партійними і радянськими працівниками [1, с.115].

У республіканську і обласні двох-, а потім і чотирирічні партійні школи за рекомендаціями міськкомів і райкомів КПУ приймалися комуністи у віці до 40 років, які мали, як правило, середню освіту і які працювали секретарями, завідувачами відділів, інструкторами, пропагандистами райкомів і міськкомів КПУ, секретарями міськкомів і райкомів ЛКСМУ, головами, замісниками голів і завідувачами відділів виконкомів районних і міських Рад депутатів трудящих, а також редакторами районних газет і секретарями великих первинних компартійних організацій. Робота із добору кандидатів для скерування на навчання проводилось компартійними комітетами на основі перспективних планів підготовки і перепідготовки компартійних і радянських працівників, що складалися відділами кадрів райкомів, міськкомів і обкомів партії, а також Управлінням кадрів ЦК Компартії України. Ці ж проблеми регулярно розглядалися в Політбюро і Секретаріаті ЦК, на засіданнях бюро, пленумах і активах компартійних комітетів [4, с.136].

Після вивчення можливостей вирішення кадрових проблем на місцях ЦК Компартії України щорічно доводив до кожної обласної компартійної організації плани набору в Республіканську і обласні партійні школи. Відбір кандидатів для навчання проводили компартійні комітети. Така організація набору слухачів давала змогу вести планомірну і цілеспрямовану підготовку компартійних і радянських кадрів, завчасно готувати у компартійних навчальних закладах резерв керівників, добиватися постійного зростання в апараті кількості осіб із партійно-політичною освітою. ЦК КП(б)У з початку функціонування партійних шкіл взяв курс на підготовку в них секретарів міськкомів і райкомів КП(б)У, голів і замісників голів виконкомів міських і районних Рад депутатів трудящих, наприклад, в 1946/47 навчальному році в Республіканській дворічній школі 66 % слухачів склали секретарі міськкомів і райкомів КП(б)У, у тому числі більше однієї третьої – перші. У подальшому секретарів міськкомів і райкомів Компартії України, майже до 1956р., у середньому було біля третини [1, с.116].

Певні особливості мав контингент слухачів обласних дворічних шкіл. Так, в 1948-49 році у них із 695 слухачів партійних факультетів 180 або 27,3% раніше працювали секретарями, а решта – завідувачами відділів, завідувачами парткабінетами, інструкторами і штатними пропагандистами міськкомів і райкомів КП(б)У, у тому числі 80 осіб – секретарями міськкомів і райкомів ЛКСМУ. Велика увага приділялась також підготовці радянських працівників. В обласних партійних школах навчалися відповідальні працівники облвиконкомів, голови, замісники голів, завідувачі відділами та інструктори міськ- і райвиконкомів, значну частину слухачів склали голови і замісники голів виконкомів міських і районних Рад депутатів трудящих. У 1948/49 навчальному році їх було майже 53 % серед радянських працівників – слухачів Львівської, 70% – Сталінської міжобласних партійних шкіл і 82 % – Республіканської партійної школи при ЦК Компартії України [1, с.116–117].

Починаючи з 50-х рр. ХХ ст. у складі слухачів партійних шкіл в УРСР спостерігається тенденція до зменшення таких категорій компартійних і радянських працівників, як секретарі міськкомів і райкомів Компартії України, особливо перших і других, голів міськ-, райвиконкомів, і збільшення числа інструкторів, штатних пропагандистів компартійних комітетів, секретарів первинних компартійних організацій, інструкторів райвиконкомів, голів сільських Рад. Якщо серед слухачів набору 1947 р. Львівської партійної школи було 14 працівників обкомів, 61 секретар міськкомів і райкомів КП(б)У, 36 голів і замісників голів міськ-, райвиконкомів, то у наборі 1953 р. – тільки 7 працівників обкомів, 18 секретарів міськкомів і райкомів КПУ, 6 голів і замісників голів райвиконкомів, тобто кількість цих категорій працівників зменшилась в 2-6 раз.

Зміни відбулися і в складі слухачів ВПШ при ЦК компартії України. Так, якщо до середини 50-х рр. ХХ ст. секретарі міськкомів і райкомів Компартії України тут склали приблизно 30 %, то у 1960 р. – 6%, у 1966 р. – 1,8%, а в 1971 р. – 1,5%. У той же час частка інструкторів міськкомів і райкомів Компартії України в числі слухачів складала 23,2 % в 1960 р., 24% – в 1966р., 28 % – в 1971 р. [1, с.117]. Велика увага приділялась в партійних навчальних закладах підготовці жінок. У 1947/48 навчальному році серед слухачів обласних дворічних партійних шкіл вони склали 10,5 %. В подальшому кількість жінок значно виросла. Наприклад, у 1952р. у Львівській партійній школі вони склали 17,1 %, у партійній школі при Закарпатському обкомі Компартії України – 24,7 %, а серед випускників трьохрічної партійної школи Кримської області 1955р. – майже четверту частину [1, с.119].

Комітет Компартії України у 40-ві рр. ХХ ст. намагався скеровувати на навчання насамперед молодих, перспективних працівників. Як випливає зі звітів, у двохрічних обласних партійних школах набору 1946р. в УРСР майже 78 % були у віці до 35 років, 17,2 % – молодше 25 років. Ця тенденція збереглась і в 50-х рр. ХХ ст., майже до ліквідації міжобласних партійних шкіл. Так, серед слухачів

набору 1953р. Львівської обласної партійної школи особи у віці до 35 років склали майже 83 %, причому майже 66 % молодше 30 років. Приблизно таким же був віковий склад слухачів обласних партійних шкіл при Закарпатському, Кримському, Тернопільському та інших обкомах КПУ, а також у ВПШ при ЦК Компартії України. В 1960р. серед слухачів ВПШ особи молодше 35 років склали 98,9 %, в тому числі 45,7 % – молодше 30 років.

Отже, у 50-х–80-х рр. ХХ ст. в УРСР склалася система вищих партійних закладів. Її головним завданням була підготовка і підвищення кваліфікаційного рівня керівних кадрів УРСР, у тому числі основних керівних кадрів і кадрів резерву для адміністративної еліти західних областей УРСР. Комплексний аналіз цієї системи, врахування її переваг і недоліків покликаний посприяти ефективності функціонування державного управління в сучасній Україні. Такий підхід відкриває перспективи для подальших розробок у цьому напрямі.

Список використаних джерел:

1. Горбул А. Д. Научные основы кадровой политики КПСС / А. Д. Горбул. – К. : Вища школа, 1988. – 171 с.
2. Історія державної служби в Україні / від. ред. Т. В. Мотренко, В. А. Смолій. – К. : Ніка-Центр, 2009. – Т.5: Документи і матеріали. Кн.1. 1914–1991/Упор. Г. В. Боряк. – 824 с.
3. Политическое руководство Украины. 1938–1989 / Сост. В. Ю. Васильев, Р. Ю. Подкур, Х. Куромия, Ю. И. Шаповал, А. Вайнер. – М. : РОССПЭН, 2006. – 544 с.
4. Региональная политика Н. С. Хрущева. ЦК КПСС и местные партийные комитеты. 1953 – 1964 гг. / Сост О. В. Хлевнюк, М. Ю. Прозументчиков, В. Ю. Васильев, Т. Ю. Жукова, В. В. Кондрашин, Л. П. Кошелева, Р. А. Подкур, Е. В. Шевельва. – М. : РОССПЭН, 2009. – 774 с.

** Редько Андрій Григорович – кандидат юридичних наук, доцент Навчально-наукового інституту післядипломної освіти та дистанційного навчання ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».*